

Neda Radulović

Fakultet dramskih umjetnosti, Beograd
neda.kid@gmail.com

Koncept (globalnog) terorizma kao teorije zavjere u medijskom diskursu

Sažetak

Terorizam kao pojam, usprkos aktualnosti i sve brojnijim studijama, još uvijek nema usuglašenu definiciju (Laquer, Schmid, Stampnitzky). Sve veći broj ekspertiza bi se mogao podvesti pod pojam prakse 'protiv-terorizma' i one najčešće imaju utilitarnu funkciju - s ciljem prevencije i zaustavljanja pojave. Lisa Stampnitzky istražuje diskurs stručnjaka za terorizam i dokazuje ne samo da je terorizam socijalni konstrukt, već ukazuje i na procese koji su doveli do sadašnjeg koncepta terorizma i primjene u okviru diskursa o terorizmu. Namjera ovog rada je da uspoređi koncept terorizma kroz medijski diskurs, kao vid legitimne ekspertske interpretacije, s teorijom zavjere kao nelegitimne, parainstitucionalne forme interpretacije. Imajući u vidu zajedničke osobine ova dva pojma: sadrže moralnu osudu, imaju mitsku strukturu i podrazumijevaju određeni zaplet koji im prethodi - cilj ovog rada je da ustanovi eventualni odnos ovih diskursa u medijima i mapira njihove manifestacije izvan američkog diskursa.

Ključne riječi: *diskurs terorizma, stručnjaci za terorizam, teorija zavjere, jesuischarlie.*

Terorizam kao moralna kategorija

“Teza o prirodnom zakonu drži da je nasilje prirodna datost, i dijametralno je suprotna od one o pozitivnom zakonu, po kojoj je nasilje proizvod povijesti. Ako prirodan zakon može suditi svom postojećem zakonu, kritizirajući njegove ciljeve, onda pozitivan zakon može suditi svakom zakonu u povelju, kritizirajući njegova sredstva. Ako je pravednost kriterij ciljeva, legalnost je kriterij sredstva. Usprkos ovoj antitezi, ipak, obje škole se podudaraju u zajedničkoj osnovnoj dogmi: pravedni ciljevi se mogu ostvariti pravednim sredstvima, pravednim sredstvima u službi pravednih razloga. Prirodni zakon pokušava, pravdanjem svojih ciljeva, “opravdati” sredstva, a pozitivan zakon “garantira” opravdanost ciljeva preko pravednih sredstava. Ovaj oksimoron bi se dokazao nerješivim, da je zajednička dogmatska pretpostavka netočna, da su pravedni ciljevi s jedne strane, i pravedna sredstva s druge strane u nepomirivom konfliktu. Ne možemo imati uvid u ovaj problem, sve dok se cirkularni element ne razbije i dok se ne uspostavi uzajamno nezavisan kriterij oba: pravednih ciljeva i pravednih sredstava.”

Walter Benjamin, 278.

Pojam “terorizam” je polarizirao domaću javnost, uzburkanu reakcijama na dva događaja: prvi događaj je objavljivanje knjige “Mjesečari” engleskog povjesničara australijskog podrijetla, Christophera Clarka, zbog tumačenja mladobosancu kao terorista¹²⁹, a drugi događaj je napad na satirički tjednik *Charlie Hebdo*, kada je brutalno ubijena redakcija časopisa (07/01/2015) i burnih lančanih reakcija u javnosti: od protesta (preko tri i pol milijuna okupljenih u Parizu, na dan ubojstva), preko uzburkanih debata do masovnog demoliranja džamija.

Pojam “terorizam” i “teroristi”, korišten kao da označava neku empirijsku realnost, podijelio je domaću javnost na dva dominirajuća principa kojima se vodi: etnocentrično mišljenje, koje se isključivo vodi fokusom na “pitanje i problem Srba” u okviru diskursa o terorizmu¹³⁰, dok se eurocentrična struja uglavnom vodila diskursom, onako kako se plasira u dominantnim (najdostupnijim) medijima i u polemici s prvom grupom.¹³¹

Ono što prepoznajemo kao zajednički problem je doslovno preuzimanje i razumijevanje pojmova “terorizam” i “teroristi”, kao i nedostatak razumijevanja/zainteresiranosti, uz objektivne poteškoće da se pojmu pristupi neafektivno. Namjera ovog rada je da semiološki pristupi pojmu “terorizam”

129 Prvi svjetski rat, protumačen u kontekstu terorizma, proizilazi direktno iz diskursa terorizma - novo shvaćanje pojma “terorizam” i “teroristički napad” podrazumijevalo je povijesni osvrt koji će objasniti nov diskurzivan pojam u širem povijesnom kontekstu. Mladobosanci i Gavrilo Princip su u okviru terorističkog diskursa, već bili ustanovljeni kao teroristi prije nego što je Clark dao svoje tumačenje procesa koji su doveli do Prvog svjetskog rata. Vidi Walter Laqueur (2000) *The New Terrorism: Fanaticism And The Arms of Mass Destruction*, New York: Oxford University Press.

130 Čak i kad je u pitanju napad na francuski satirički tjednik - ova grupa istomišljenika je pronašla način da pitanje Srba i srpske povijesti bude glavni predmet rasprave (vidjeti na primjer, tekstove u časopisu *Politika*).

131 “Twitter zajednica” i “građanska kontrajavnost” je najaktivnije i skoro bezrezervno pratila i usvajala izvještaje i analize CNN-a, zauzimajući suprotstavljene stavove dominantnom diskursu.

u kontekstu postojećeg diskursa o globalnom terorizmu, kako bi demistificirao termin kao socijalni konstrukt i moralnu kategoriju, ali s druge strane napominjemo da to ne negira empirijsko nasilje koje se dogodilo i koje se i dalje događa – nasilje koje se kasnije kategorizira kao “djelo terorista”, kao i ono koje se ne svrstava u kategoriju “terorizma”¹³².

U nastavku ćemo ustanoviti da se diskurs o terorizmu kao iracionalnom i stoga neobjašnjivom fenomenu, koji prijeti uništenjem racionalne vrednosti demokratskih društava, konstituirao u lokalnom američkom kontekstu, da se dalje internacionalizirao u okolnostima hladnog rata, i to u vidu diskursa o globalnom terorizmu (Stampnitzky).

Hipoteza ovog rada je, da je diskurs o globalnom terorizmu neodvojiv od diskursa teorija zavjere te da ova dva diskursa dijele sličnosti u strukturi i označavanju, na što je moglo utjecati i to što je diskurs o globalnom terorizmu povijesno gledano, generiran i legitimiran iz različitih i suprotstavljenih zapleta sa strukturom teorija zavjere (*Sovjetska veza*, Sterling; *Američka industrija terorizma*, Chomsky - Herman).

Terorist kao neprijatelj razuma i čovječanstva kao kolijevke razuma

Ne postoji usaglašena definicija terorizma (Schmid citira preko 250 različitih definicija), kao što ne postoji ni autoriziran način bavljenja ovom temom u akademskom kontekstu. Teorije i definicije se drastično razlikuju u pristupu i formulaciji, izdvojiti ćemo samo neke dominantne razlike u definicijama:

- Može li terorizam počiniti pojedinac ili je to uvijek rezultat nekog oblika organiziranog kriminala?
- Može li država djelovati teroristički ili je to isključivo paradržavna aktivnost?
- Jesu li mete terorista uvijek i isključivo civili ili se pod pojmom podrazumijevaju i atentati?
- Je li terorizam *nova* pojava, odnosno, je li uvjetovana oružjem za masovno uništenje i novim tehnologijama ili je to relativno nov termin za pojave koje možemo prepoznati, kako u povijesti, tako i u svakodnevnom životu?

Alex P. Schmid analizira kompliciran proces donošenja definicije terorizma u Ujedinjenim narodima¹³³, kao i nemogućnost da se sve države slože u načinu kako se definira. Postoje brojne zamjerke i neslaganja s verzijom iz prosinca 2004: “Svaka akcija, kao i aktivnosti koje su već precizirane po postojećim konvencijama o aspektima terorizma, Ženevske konvencije i Rezolucije mirovnog vijeća 1566 (2004), koja namjerava izazvati smrt ili ozbiljne tjelesne povrede civilima i ne-borcima, djelo čija je stvrha, po prirodi ili kontekstu, zastrašiti ljudstvo ili primorati ili spriječiti Vladu ili internacionalnu organizaciju da nešto uradi ili da se uzdrži od svake aktivnosti” (Schmid, 2011:58). Schmid ističe kao jednu od glavnih zamjerki UN definiciji, da prije svega kroz “nejasnu

¹³² Policijska ubojstva crnaca u Americi su samo jedan od mnogobrojnih primjera takvog nasilja.

¹³³ Vidjeti više u Alex P. Schmid (2011) *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. Abingdon: Routledge.

formulaciju”, “ne uspijeva uspostaviti čak ni razliku između terorizma i običnog ubojstva”, kao i da isključuje “otmice i kidnapiranja bez civilnih žrtava” (Schmid, 2011:58). Kao što i države-članice Ujedinjenih naroda, zadržavaju pravo na svoju definiciju terorizma, tako i u ekspertskom polju ne postoji koncenzus.

Kako ne postoji znanstvena disciplina koja proučava ovaj fenomen, ekspertске analize su glavni izvor znanja o terorizmu uopće. Drugim riječima, ekspertsko djelovanje formira socijalno “polje” kao “polje sila u okviru kojeg djelujući akteri okupiraju pozicije koje statistički utvrđuju pozicije koje oni zauzimaju u odnosu na polje, dok se zauzimanje pozicija usmjerava ili na održavanje ili na transformaciju strukture odnosa koja konstituira polje.” (Bourdieu, Stampnitzky, 2011:11)

Lisa Stampnitzky navodi da je “terorizam” postao “dominantan okvir za razumijevanje nelegitimnog političkog nasilja”, ali da se o legitimnosti odlučuje proizvoljno i nedosljedno, često čak i u okviru pojedinačne ekspertске analize¹³⁴ - drugim riječima, koncept “terorizma” obavezno uključuje i podrazumijeva moralnu osudu, tako da se koristi kao druga riječ za “nasilje koje osuđujemo”. (Stampnitzky, 2013:4)

Inherentnost moralne osude u okviru koncepta terorizam, onemogućava/otežava izučavanje i neafektivno pristupanje pojmu. “Odbijanje da se teroristički napadi, kao i sami teroristi, uzmu u razmatranje kao racionalni, je odbijanje da se razmotri da oni koje etiketiramo kao “teroriste”, možda imaju racionalne razloge za svoje postupke (bez obzira osuđujemo li mi te razloge ili ne)”. (Stampnitzky, 2013:4)

Koncept “terorizma” se, dakle, koristi kao skup određenih vrijednosnih osuda, koje su izvan mogućnosti racionalnog poimanja, što podrazumijeva dalje isključivanje ovog fenomena, kako iz moralnog diskursa, tako i svake racionalne debate. Iracionalno isključivanje koncepta terorizma iz racionalne debate, dalje se pripisuje kvaliteti “racionalnosti”.

Kako bismo bolje razumjeli ovaj paradoks te kako je pojam “terorista” utvrđen kao pejorativan termin koji označava drugost u odnosu na samu ideju čovjeka (kao nečovjek), pogledat ćemo neka opća mjesta narativa o “teroristima”, odnosno, osobine koje ovaj pojam podrazumijeva.

1. Teroristički zločini nisu politički motivirani, već antihumani

“Novi terorizam nema direktne političke zahtjeve, već je usmjeren na uništenje društva i eliminaciju velikih dijelova populacije. U najekstremnijoj formi, novi terorizam ima za cilj uništiti sve sotanističke sile, što može podrazumijevati i čitave zemlje, veliki broj zemalja ili većinu čovječanstva, kao preduvjet za razvijanje druge, bolje, i u svakom slučaju drugačije ljudske vrste (*eng.breed, moj italic*).

¹³⁴ Na primjer neki eksperti uzimaju terorizam kao aktivnost koju može provesti država, ne samo grupa pobunjenika, ali samo određene države razumiju kao “terorističke”. Za primjer vidjeti Laqueuer, 1999. Laqueuer je, kao bivši šef kontraterorističkih operacija u CIA-i, jedan od vodećih i neprikosnovanih eksperata, predavao je na sveučilištima Brandeis, Harvard, University of Chicago, Johns Hopkins i Tel Avivu.

U najluđoj, najekstremnijoj formi, može ciljati na uništenje svog života na zemlji, kao ultimativna kazna za zločine koje je počinila ljudska vrsta”. (Laqueur, 1999:81)

Indikativno, već ovdje možemo primijetiti da se pojam “ljudsku vrsta” razumije kao teroristička meta i na taj način, Laqueur, diskurzivno razdvaja i stavlja u opoziciju, ono što razumijemo kao “čovjek” da bi preko tog pojma uspostavio njegovu suprotnost – “teroristu”. Teroristički ciljevi se, blago rečeno, prikazuju kao megalomanski i neodređeni – *ljudska vrsta i sav život na zemlji*.

Ovakav prikaz, upravo kroz namjeru da nametne koncept kao fenomenološku opasnost, u svojoj ekstremnoj dihotomiji, dematerijalizira teroriste, tako da oni dobivaju karakter (*više*) *sile*. U tom smislu, koncept teroriste uvijek sa sobom podrazumijeva princip, i to princip “nečovječnosti” – “terorist” je, dakle, uvijek mješavina empirijskog pojma terorista i metafore za univerzalnog neprijatelja ljudske vrste: “Terorističke organizacije se ne mogu objasniti političkim ciljevima ili idejama oslobođenja – izvršavanjem terorističkih napada, izvršitelji postaju neprijatelji čitavog čovječanstva.” (Ganor, 2002:289)¹³⁵

2. Terorizam i cogito

Narativ o terorizmu često koristi i podrazumijeva koncept ludila, i to ne empirijskim ludilom, već diskurzivni koncept ludila kao označitelja za suprotno od razuma, koncept koji podrazumijeva kulturološku devalviranost, devijaciju u odnosu na normu/razum/cogito.

Dakle, koncept ludila se u diskursu terorizma koristi, nadovezujući se na već postojeće, zapadno nasljeđe ovog koncepta i tradiciju separacije ludila od razuma/cogita, onako kako je istorijski to kontekstualizirao i prikazao Foucault: bez obzira je li religiozni, filozofski ili medicinski fenomen, koncept ludila se koristi u tradiciji povijesnog konstrukta značenja tog pojma.

Tek ako imamo u vidu bogatu povijest značenja koncepta “ludilo”, možemo razumjeti kako se ova tradicija nastavlja i opstaje u okviru koncepta “terorista” kao “luđaka, fanatika i psihopata”:

“Najčešće osobine terorista su umišljanje i samozavaravanje. Umišljaji su često manifestacije šizofrenije, i mogu rezultirati vrlo organiziranim nizom uvjerenja. Veza s nasiljem je očigledna: glasovi mogu reći umišljenom da ubije ili da počinu neko drugo nasilje. Ova umišljanja mogu jako varirati u formi i mogu se pojavljivati u različitom intenzitetu. Oni koji pristupaju (terorističkim) sektama i kultovima najvjerojatnije nisu oboljeli prije pristupanja, inače bi bili u mentalnim ustanovama. Najvjerojatnije je da su granični slučajevi, s tendencijom umišljanja i paranoidnom šizofrenijom, tendencijom koja se onda pojača i manifestira s grupnom dinamikom... Fanatici su (kao i mnogi drugi paranoici, oboljeli od halucinacija i oni koji vjeruju u teorije zavjere) funkcionalni, nastavljaju obavljati svoje poslove i voditi razumne obiteljske živote. Tek kada im vođa postavi zahtjeve, u ime cilja u koji potpuno vjeruju, inherentne opasnosti fanatizma izbijaju u prvi plan...

¹³⁵ Boaz Ganor (2002) *One Man's Terrorist is Another Man's Freedom Fighter?* U “Police Practice and Research”, Vol. 3, No. 4, Taylor and Francis Group, Routledge pp. 287–304

Psihopati nisu razvili oganičenja, koja kontroliraju ponašanje ostalog dijela čovječanstva. Bez obzira vodi li ih pohlepa, mržnja, želja da dominiraju i nametnu svoja viđenja drugima, ophrvani seksualnim instinktima ili motivima koje ne mogu savladati, teroristi nisu psihotični niti čak neurotični u klasičnom smislu te riječi. Njihove ličnosti su konstruirane drugačije, neki ih jednostavno zovu devijantnima ili abnormalnima. Nasilje koje ovakvi ljudi vrše, najčešće se dešava u trenutnom zanosu. Ali ima i onih koji mogu provesti teror na velikoj skali – ne kao impuls, nego kao rezultat duge i detaljne pripreme...” (Laqueur, 1999:94-102)

3. Mit o terorističkom vođi, kao apsolutnom zlu

“Uvjeren u ispravnost svojih razloga, fanatik je u portrazi za neprijateljem, i on je osuđen na neprijatelje, pošto će se većina teško složiti s njm. Mržnja igra centralnu ulogu u strukturi njegove ličnosti; parafrazirajući Decartesa, on s pravom može reći *Odio ergo sum* – Mrzim, dakle postojim. Suština njegovih uvjerenja, može bitno varirati, i to u skladu s poviješću, kulturom ili utjecajem karizmatičnih vođa. Ali goruća strast je primarna: ideološki sadržaj je sekundaran.” (Laqueur, 1999:230)

Koncept zla koji Laqueur koristi (kao neophodan za “razumijevanje ovih pojedinaca”, pošto izvana mogu djelovati “savršeno normalno” (Laqueur, 1999:233), paradigma je za razumijevanje čitave strukture na kojoj počiva koncept terorizma. U okviru mitološke građe koncepta¹³⁶ terorizma, empirijski pojmovi kao što su “čovjek” ili “terorist”, ne označavaju tu empirijsku realnost, već je ta realnost samo osnova koja pojmove “čovjek” ili “terorist”, dalje generira kao označitelje čitavog seta tradicionalnih humanističkih binarnih parova, kao označitelja vrijednosti koje su suprotstavljene svojim devalviranim opozitom: vlastitost/drugost (mi/oni), razum/ludilo, dobro/zlo, čovjek/stvar (nečovjek, monstrum, ono što nije čovjek, drugo).

Izmišljanje terorizma

Lisa Stampnitzky proučava ovaj fenomen iz sociološke perspektive i njeno istraživanje se bavi ipovijesnim događajima i procesima koji su doveli do formiranja diskurzivnog koncepta terorizam, kao socijalnog konstrukta koji služi za označavanje devalviranih vrijednosti u odnosu na normu. Stampnitzky mapira povijesne, formativne “događaje” – “ne kao događaje, već procese kroz koje incidenti transformiraju strukturu značenja. Na sličan način koristi i Foucaultov koncept “događajnosti” koji se odnosi na procese, koji mogu dobiti povijesni značaj kao “događaji”, onda kada poremete i destabilizuju prethodne načine razumijevanja svijeta”. (Stampnitzky, 2013:6)

¹³⁶ Po Rolandu Barthesu mit je semiološka struktura *dvostrukog reda*, koja nastaje *apropriacijom* (konstrukcijom) već postojećih koncepata s povijesno poznatim modelima reprezentacije (označiteljima), a čine ga lingvistički system – jezik (model reprezentacije): *jezik-objekt* i *metajezik* koji “govori o prvom” (odnosno, “znak iz prvog reda, postaje označitelj drugog reda”). Prvi red strukture, odnosno, jezik mita je *označeno*, i Barthes ga naziva *koncept*, a drugi red *forma* mita iz čega tek može proizaći konačno *označavanje*, to jest *konačno označeno* (*totalno značenje, globalni znak*) zato što “mit zapravo ima dvostruku fukciju: ukazuje i obavještava, pomaže nam da nešto razumijemo, a ujedno nam to i nameće.” (Barthes,115)

Iz te teorijske postavke, u kontekstu rezultata istraživanja, Stampnitzky postavlja jasnu povijesnu granicu, “trenutak” kada se može prepoznati začetak povijesnih procesa, zahvaljujući kojima su konsekvantno, *pobunjenici*, koji koriste terorizam kao metodu za ostvarenje ciljeva, prestali sebe tako zvati i postajali su *teroristi* u kontekstu gore objašnjenog shvaćanja pojma.

Stampnitzky utvrđuje da je sedamdesetih “terorizam” dijagnosticiran kao specifičan socijalni problem, koji se povezuje sa sudionicima poznatim kao “teroristima” i dalje utvrđuje da promjene nisu rezultat čisto diskurzivnih konstrukcija, već događaja: prije svega prekid znanstvenog projekta “Kamelot”, kada je došlo do prekida suradnje akademskih institucija i države, nakon čega je započet proces transformacije *kontrapobunjeničtva* u *kontraterorizam*, a drugi presudan događaj, na samom početku ove transformacije, bila su saslušanja *Komiteta za borbu protiv terorizma* koja su se dogodila 1974, u Senatu. (Stampnitzky, 2013: 50-70)¹³⁷.

Do kraja sedamdesetih “postalo je učestalo za analitičare da tvrde, da ciljevi terorista nisu racionalni, kao i da vjerovatno uopće nisu politički, već patološki... pitanje koje je kasnije postalo kliše u terorističkom diskursu: jednom “terorist”, drugom “borac za slobodu”, uspostavljeno je kao opozicija, ovi pojmovi su postali dvije uzajamno isključive kategorije... 1979. je organizirana cijela konferencija, potpuno posvećena ideji terorizma kao psihopatologije (Mickolus 1980), s pitanjem kako teroristi opravdavaju svoja užasna djela... Novi pristup je konceptualizirao terorizam kao potpuno novu vrstu problema: iracionalnu, fundamentalno amoralnu, u kompliciranom odnosu s političkim reonom” (Stampnitzky, 2013: 66).

Izmišljanje “terorizma” se, po Stampnitzky dogodilo tek s formiranjem ekspertskeg “polja”, koji su terorizam od početka “povezivali s idejom moralnosti, racionalnosti i politike... što je dovelo do obrta u poziciji koju su zauzimali “pobunjenici”, do nove organizacije oko koncepta “terorizam” – obrta koji će fundamentalno promijeniti i naše razumijevanje pojma političko nasilje, kao i širok dijapazon mogućnosti za ekspertsku analizu fenomena.” (Stampnitzky, 2013)

Stampnitzky dalje detektira tri “epizode koje bilježe obrt ka tumačenju terorizma kao rata: 1979. – Konferencija o internacionalnom terorizmu, kontroverza koja je pratila publikaciju knjige Claire Sterling *Mreža Terora, 1981.*, (eng. *The Terror Network*), kao i saslušanja u Subkomitetu Senata na temu Sigurnosti i Terorizma. U svakoj od ovih epizoda, eksperti i političari su tvrdili da je internacionalni terorizam orkestriran od strane Sovjetskog Saveza, i u daljem tijeku procesa je u potpunosti dovedena u pitanje svaka mogućnost nepristrane, neutralne ekspertize. Ovi događaji su u interakciji proizveli nemjerljiv konflikt u polju, a rezultat je bilo konačno redefiniranje “terorizma”, kao i novo uspostavljanje parametara po kojima se procjenjuje u kojim okolnostima, kada i tko može proizvesti kredibilno znanje o terorizmu.” (Stampnitzky, 2013: 111)

¹³⁷ Istraživanje Lise Stampnitzky pokazuje da su “članovi kongresa lakše zaključivali da je terorizam zao, iracionalan i besmislen, dok su analitičari pokazivali razlike u pristupu” (S, 68) kao i da je inzistiranje članova kongresa i optužbe da analitičari pokazuju previše razumijevanja terorista, moglo djelovati kao pritisak na analitičare.

Redefinisanje principa po kojima se utvrđuje autoritet eksperata je važna osobina, koja diskurs terorizma direktno povezuje s konceptom teorije zavjere. Osim ove osobine, istaći ćemo još i mitološku strukturu terorističkog narativa o teroristu kao apsolutnom zlu, kao i moralnu osudu koja je inherentna kako diskursu o terorizmu, tako i konceptu teorije zavere.

Diskurs terorizma kao teorija zavere

Za razliku od mita, koji se “nameće i informira” (Barthes) i dolazi strukturalno *odozgo-dolje*, za teorije zavjere se obično smatra da dolaze odozdo, kao znanje koje se generira kao odgovor ili reakcija na dominantan diskurs (Fiske), odnosno da nastaju kao način političke artikulacije nepriviligiranih. Odbačen i omiljen u akademskim krugovima, zato što predstavlja antipod humanističkom principu racionalnog, opravdanog, dokazanog, znanstvenog znanja. Legitimitet diskursa, određen je jasnim pravilima ne samo u formulaciji, već i u uvjetima i načinu distribucije znanja, koje predstavljaju odrednice po kojima se sve drugačije formulacije isključuju kao nelegitimne. Kritika humanističkog diskursa koju je proveo prije svega Foucault, osvetlila je strogu kontrolu diskursa koju provode institucije i popularizirala prethodno isključena popularna znanja, kojima je pripisan oportunistički, inherentan kritički, čak revolucionarni karakter.

Clare Birchall ističe da je znanje kao “opravdano uvjerenje”, još od Platona bilo fiksirano za strogu formulu: da bi uvjerenje bilo opravdano i samim tim klasificirano kao znanje, neophodno je da znanstveni subjekt prepozna ono što je istinito i da ima uvjerenje u istinitost tog znanja, iz čega se može generirati ono što se klasificira kao znanje. Iz čega slijedi da “prijedlog mora biti poznat kao istinit” (Birchall, 2006:20) Bez obzira na to što je kategoriju “opće poznatog” znanja moguće dovesti u pitanje i problematizirati, prije svega po pitanju okolnosti proizvodnje, odnosno, medijacije autoriteta koji legitimira znanje, ova kategorija ostaje u domeni legitimnog znanja. Drugim riječima, znanje se legitimira samo i isključivo arbitrom, čiji autoritet potkrepljuje autoritet institucije i bez obzira na to što se ova pozicija, iz očiglednih razloga može dovesti u pitanje, ono ipak ostaje u kategoriji legitimnog. “Da bi postalo znanjem, znanje nema izbora nego da arbitrarno presiječe taj niz i da nešto pretpostavi – da pretpostavi znanje koje će sadržati neizbježan i neizbrisiv trag arbitarnosti koja na njega utječe.” (Birchall, 2003:139) Isto se može reći za nelegitimno, popularno znanje – ono će uvijek sadržavati trag legitimnog, makar to bilo u samoj formulaciji koja je uvijek paralela i replika formulaciji znanja iz legitimnog diskursa. Zbog toga bi bilo pogrešno postaviti ih u opoziciju, bez obzira na to kojoj bismo dodijelili simboličku višu vrijednost. Legitimno znanje i popularno, razlikuju se po načinu distribucije, odnosno arbitru: prvo pripada znanstvenom subjektu, institucionalnom arbitru, a drugo dolazi iz naroda, odnosno, parainstitucionalnim posredstvom i upravo se u ovoj karakteristici prepliću diskurs terorizma i teorije zavjere. Kao što smo gore naveli, istraživanje Lise Stampnitzky pokazuje da su diskurs terorizma izmislili eksperti terorizma, koje je sredinom sedamdesetih godina prošlog stoljeća država podržala i uključila u dominantan diskurs (medijski, ali i legalistički, kasnije i znanstveni). Parametri koji bi trebali kontrolirati diskurs, kao što

je institucionalno arbitriranje, u slučaju terorizma ne postoji, dakle, posredovanje u toj formulaciji znanja je u velikoj mjeri parainstitucionalno. Ipak diskurs terorizma se razlikuje od teorija zavjere i to u kontekstu strukturalnog načina prenošenja znanja: ono uvijek ide odozgo na dolje, dok koncept teorije zavjere uopćeno gledano, može ići (i uglavnom ide) obrnuto.

Birchell definira teoriju zavjere kao “nativ koji je konstruiran u pokušaju da objasni događaj ili niz događaja, kao rezultat tajnih napora grupe ljudi s kriminalnim i pokvarenim namjerama.” (Birčel, 2003:34)

Internacionalizacija diskursa o terorizmu se, prema istraživanju Lise Stampnitzky, upravo dogodila kada se, prvo na konferenciji u Jerusalemu, a onda popularizacijom romana “Mreža terora” Claire Starling, plasirala priča o navodnom sovjetskom financiranju terorističke mreže (Stampnitzky, 2013:109-132). Kontranarativ je predstavljala teza Edwarda Hermana i Noama Chomskog, koja naglašava ulogu Sjedinjenih Američkih Država u terorističkom nasilju. Kao što Stampnitzky primjećuje, polarizacija američke javnosti po ovom pitanju, podrazumijevala je da zagovornici jedne teze (o sovjetskom financiranju), kategoriziraju drugu tezu (o američkoj industriji terorizma), kao teoriju zavjere i obrnuto. (Stampnitzky 2013:127)

Možemo, dakle, zaključiti da je od samog nastajanja, koncept terorizma isprepletan i sačinjen od suprotstavljenih teorija zavjera, koje podjednako figuriraju kao legitimno i nelegitimno znanje. Iz toga dalje slijedi, da se kategorička podjela na legitimno i nelegitimno znanje relativizira. Dalje, sam koncept teorije zavjere se upotrebljava da diskvalificira protivničku teoriju i da je samim tim, konceptu teorije zavjere inherentna moralna osuda.

Zaključak

Analizom diskursa terorizma, a na osnovi prvenstveno istraživanja Lise Stampnitzky, usporedili smo koncept terorizma i teorije zavjere i osvijetlili smo nestabilnost kategorija legitimno/nelegitimno znanje. Zaključili smo da su ova dva koncepta međusobno povezana i da se diskurs terorizma bazira na sučeljenim teorijama zavjere. Ukazali smo na mitsku strukturu diskursa, blisku teoriji zavjere i figuriranje pojma “terorist”, kao i teorije zavjere kao moralne kategorije. Zbog svega toga, diskurs terorizma onemogućava neafektivnu i depolitiziranu debatu.

Literatura:

- Benjamin, Walter, 1978, *Reflections- Essays, Aphorisms, Autobiographical Writings*, New York: Schocken Books
- Birchall, Clare, 2006, *Knowledge Goes Pop- From Conspiracy Theory to Gossip*, Oxford, New York: Berg
- Boaz Ganor, 2002, *One Man's Terrorist is Another Man's Freedom Fighter?* U "Police Practice and Research", Vol. 3, No. 4, Taylor and Francis Group, Routledge pp. 287–304
- Fenster, Mark, 2008, *Conspiracy Theories: Secrecy and Power in American Culture*, Minneapolis, London: University of Minnesota Press
- Fuko, Mišel, 2007, *Poredak diskursa (Pristupno predavanje na Kolež de Fransu (1970))*, Beograd: Karpos
- Huntington, Samuel P. 1996, *The Clash of Civilisation and Remaking of World Order*, New York: Simon & Schuster
- Laqueuer, Walter, 2000, *The New Terrorism: Fanaticism And The Arms of Mass Destruction*, New York: Oxford University Press
- Schmid, Alex P. 2011, *The Routledge Handbook of Terrorism Research*, Abingdon: Routledge.
- Stampnitzky, Lisa, 2013, *Disciplining Terror- How Experts Invented "Terrorism"*, Cambridge: Cambridge University Press

The Concept of (Global) Terrorism and Conspiracy Theory as Media Discourse

Abstract

Despite the urgency and growing interest in a subject, there is no unifying definition of terrorism. A large number of studies could be seen as integral part of 'counter-terrorism' strategies- as set of practices to prevent and defeat terrorism. Lisa Stampnitzky's research looked into the discourse of terrorism experts and argued that the concept of terrorism is a social construct, thus revealing further structure that facilitated it. Aim of this paper is to compare the concept of terrorism as media discourse- a form of legitimate expert interpretation, with conspiracy theory as a form of illegitimate, para-institutional form of interpretation. Noting the commonplaces of the two: defined as an afterthought, both being designated and not self-described notions, featuring a plot that precedes the event- this paper will look at these discourses, the way they relate to (and intersect) each other, and try to trace their manifestations.

Key words: *discourse of terrorism, terrorism experts, conspiracy theory, jesuischarlie.*

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.